

Александар Ђаковац

(НЕ)ЗНАЛАЧКА КРИТИКА БОГОСЛОВЉА
МИТРОПОЛИТА ЈОВАНА ЗИЗИЈУЛАСА

(Осврт на књигу г. Родољуба Лазића:
«*Но(ваторск)о богословље Митрополита Зизијуласа*»,
Издавач «Атос» мисионарски духовни центар, Београд,
Рецензенти Др Миодраг М. Петровић и Жељко Которанин.)

*«Блажени сте када вас срамоте и прогоне
и лажући говоре против вас
свакојакe рђаве ријечи, због мене.»*

Мт. 5, 11

Пре неког времена појавила се књижица адвоката г. Родољуба Лазића под називом «*Но(ваторск)о богословље Митрополита Зизијуласа*», која је и повод овог нашег писања.

Аргументовани дијалог међу православним богословима увек је добродошао. Он није био стран ни Светим Оцима Цркве који су неретко једни од других тражили и примали поуке али и критике (сетимо се на пр. писама Св. Василија Великог Св. Амфилохију Иконијском). Ове поуке и критике су често представљале највиши домет Православног богословља. Њихова главна карактеристика је свакако била пребивање у истини и борба за истину, али такође и *смиреност*. Чак и када су упућивали критике несумњивим јеретицима и безбожницима, Оци су се трудили (и у томе успевали), да њихова критика буде *поткована и јасна, без фалсификата и подметања*, без злонамерног искривљавања или тенденциозног вађења из контекста (погледајмо писма која је Св. Кирило Александријски писао Несторију). Шта више, кад год је постојао разлог да се верује да је разлика између Православних и других, само *разлика у речима и формулацијама* а не и у суштини, Оци су ту разлику свесно пренебрегавали, свагда тежећи миру у Цркви а не сујетном расправљању (сетимо се помирљивог тона Св. Атанасија Великог према

партији *омиусијанаца* који нису признавали Никејски израз *омоусиос* – једносуштан).

Много тога се на жалост променило. Неки савремени богослови, иако се труде да иду стопама Отаца, и иако сматрају да су веома успешно усвојили и разумели њихову мисао, као да заборављају древно отачко правило да *добра ствар мора да буде урађена на добар (исправан) начин, или престаје да буде добра ствар*. Тако у савременом богословљу, бар када је у питању његов критички (критизерски) настројен део, врло често преовладава дух ситничавости, злобности, намерног тражења евентуалних грешака код онога ко се критикује – и да ствар буде гора – намерног и тенденциозног искривљавања и фалсификовања онога што је неко рекао или написао.

Можда разлози овоме леже у духу данашњег доба, можда у психолошким проблемима појединаца који свој идентитет и своју сигурност заснивају не на потврди својих уверења и ставова већ на негирању других. А можда је просто реч о неукости неких, који, иако се нису потрудили да сами уроне у дубине богословља, ипак налазе да је сходно и богоугодно да критикују оно што не разумеју.

Тужан пример наведеног је књижица г. Лазића. Но пређимо на ствар. На самом почетку, аутор примећује да је богословље Митр. Зизиуласа извршило велики утицај у нашој црквеној средини. Оно што међутим чуди је да аутор само неколико редака касније закључује да је за његову критику довољно користити само "поједине чланке објављене у нашој теолошкој периодици"¹. Читањем се лако уочава да аутор већину студија Митр. Зизиуласа (које су преведене на српски - о непреведеним да и не говоримо) није ни читао или се то из његовог писанија не примећује!

¹ Родољуб Лазић, *Новаторско богословље Митрополита Зизиуласа*, Београд 2002, стр. 7.

Било би излишно и непотребно, задржавати се на свакој Лазифевој тврдњи. Познаваоцима дела Митрополита Јована свакако ће одмах бити јасно о каквом се аматерском приступу ради. Ми ћемо се ипак, задржати на примеру - расправи о бесмртности - да бисмо онима који се са богословљем Митрополита Јована нису довољно упознали указали на промашеност и беспредметност Лазифевог памфлета.

Бесмртност душе је једно од питања које је веома често постављано у нашим богословским круговима. Они који су се усудили да устврде како душа није **по природи** бесмртна оптуживани су за јерес и новаторство. Ни господин Лазиф није пропустио да се позабави овом темом на себи својствен начин.

Аргументација Митр. Зизиуласа у самој ствари је врло једноставна и тачна, заснована на Светим Оцима и Предању Цркве. Душа није и не може бити бесмртна **по природи**, јер ако би то био случај значило би да је и нестворена. Свети Иринеј Лионски каже. **"Но, као што тело душе није сама душа, него је присаједињено души док је то Богу угодно, тако и сама душа није живот, него учествује у животу кој јој је дао Бог. Зато и пророчка реч о првоствореном каже: и поста човек душа жива (Пост 2,7) - учећи нас да је душа кроз учешће у животу постала жива, тако да се посебно схвата душа а посебно живот који она има. Када Бог на тај начин дарује живот и његово непрекинуто трајање, онда је могуће да и душе, којих раније није било наставе своје постојање, кад Бог усхте да оне постоје и трају."**² Свети иринеј такође закључује: **"Ако спасава природа и суштина, тада се све душе спасавају, а ако спасава праведност и вера, зашто оне не спасу тела која, слично душама могу примити нетрулежност"**³ Такође, рећи а је душа створена бесмртном значило би да, макар теоријски, ни Бог не може да укине њено постојање. Ако опет кажемо да је душа бесмртна по благодати - то је тачно, али значи

² Cont. Her. 2, 29

³ Cont. Her. 2, 29,1

да није бесмртна по природи, што опет значи да ако јој је потребна благодат да би живела онда она није та која је жива него је она та која само учествује у животу. Бесмртност душе по природи води и у неслободу, пошто живот није замилив ван заједничарења са Богом. Ако би душа по природи била бесмртна, следи да би она била *принуђена* да заједничари са Богом. Међутим: "Бог неће пријатеља под присилом, него подвижника у врлинама. Врлина настаје из добре воље, а не из нужде"⁴, како говори Св. Григорије Ниски.

Међутим, душа, за разлику од тела, у процесу и крају умирања, задржава свесност и након смрти тела. Зато се она може условно назвати бесмртном јер се не распада као што се распада тело. Опет, то није зато што је бесмртна по природи. Да Христос није дошао и избавио нас од смрти, и та егзистенција душа била би угрожена. Да не говоримо о томе да *сама душа није човек*, као што ни само тело није човек. Тако Свети Григорије Палама вели: "***Нити се само душа, нити само тело назива човеком, него и једно и друго, будући да је човек створен по икони Божијој.***"⁵ Слично говори и Свети Јустин Философ и Мученик: "***Као што у пару волова, ако изађу из јарма и раздвоје се међу собом, ниједан од њих неће моћи да оре одвојено, тако и душа и тело када се раскине свеза између њих, не могу ништа сами по себи учинити***",⁶ и мало даље наставља "***Зар је душа сам по себи човек? Не - то је човекова душа. А зар се тело може назвати човеком. Не, оно се назива телом човековим. Ако ни једно ни друго појединачно посматрано не чине човека, већ се човеком назива само биће сачињено из једињења једног и другог, а Бог је човека призвао на живот и васкрсење : онда је Он призвао целину, односно душу и тело, а не један део***"⁷ Ако је човек бесмртан зато што има душу која је по природи бесмртна зашто онда Христа називамо Спаситељем од смрти? Да је тако, Христос би у најбољем случају био

⁴ PG, 44, 184.

⁵ PG, 150, 1361. Упреди и речи Св. Симеона Новог Богослова (Беседа 57, 8) "Ни у чему нема недостатака ово благословено насеље (Рај), ова земља која је у потпуности и у свему савршена; може ли ући у њу душа сама намајући чула и разума? Наравно, ући ће у дан васкрсења, када ће тело савршеног поново примити сва своја чула."

⁶ Фр.о васкрсењу 7.

⁷ исто, 8.

Спаситељ од греха, од пакла, али не и од смрти. Писмо ипак јасно сведочи да је Он Спаситељ баш од смрти. Митрополит Зизиулас, колико је нама познато, никада није негирао да душе након смрти тела настављају да егзистирају као свесни ентитети, али је негирао, заједно са Светим Оцима да је то зато што је душа *по природи* бесмртна.

Г. Лазић тврди да из Митрополитовог излагања произилази да је "бесмртност душе замислива. али тек услед Васкрсења Христовог"⁸ На основу тога он се пита шта је било са онима који су живели пре Христа и тврди да су, према мишљењу Митрополита они нестали у небићу (иако, јасно - Митрополит то нигде не каже). Лазић међутим заборавља да је тај проблем решио још Св. Максим Исповедник: *"Тајна Оваплоћења Логоса садржи смисао свих загонетки и симболичких речи Светога писма и познање видљивих и умних створења. Онај који је разумео тајну Крста и гроба, разуме логосе поменутих твари. И онај који се унео у неизрециву силу тајне Васкрсења, разумео је циљ због којег је Бог на почетку све саздао."*⁹ И на другом месту каже. *"Он (Христос) је блажени циљ предзамисљен пре почетка бића, а говоримо о Њему и као о предзамисљеном крају. Имајући у виду овај крај (Христа), Бог је саздао суштине бића."*¹⁰

Дакле, они који су живели пре Христа нису нестали у небићу, не зато што су имали по природи бесмртну душу, већ зато што их је Бог држао у постојању имајући у виду Тајну Оваплоћења и Васкрсења Христовог. Ово веома добро објашњава Свети Атанасије Велики када каже. *"Природа створених бића и твари, пошто је створена из небића, узета сама по себи јесте нешто трошно, немоћно и смртно. Зато, да се не би сва твар, као трошна и распадљива, опет вратила у небиће, добри Бог, Који је сву твар створио Својим Логосом, није ту твар оставио да се својом сопственом природом заноси и колеба, од чега би јој претила опасност да поново утоне у небиће, него као добар управља васељеном и подржава је у бићу својим Логосом, Који је и Сам Бог, да би твар,*

⁸ стр. 36.

⁹ Грчка Филокалија, том 2, стр. 61

¹⁰ Максим Исповедник .PG,90,621

*просветљивана управом и промислом и законима Логоса, могла чврсто остајати у бићу и не подвргнути се ономе чему би се иначе могла подвргнути (пропадању и небићу) када је Бог Логос не би чувао и одржавао."*¹¹ Треба се сетити и Великог Василија који каже *"Човек је биће коме је наређено да постане бог"*¹² Човек је дакле позван да у *слободној* заједници са Богом - Који је једини Жив и давалац Живота - превазиђе ограничења своје сопствене природе. Како каже Св. Макарије Велики: *"Воља човека је суштински услов јер без ње Бог не чини ништа."*¹³

Даље, г. Лазић инпутира Митрополиту став да творевина може да нестане. Насупрот томе Митрополит јасно каже и подвлачи да творевина не може да нестане,¹⁴ односно да се врати у небиће управо због Тајне Христовог Васкрсења: "На питање: `ако неко прихвати смрт као ништавило-нестанак итд., шта онда бива са оним човеком који очекује или прихвата смрт као ништавило?`, одговор је следећи: тај човек ће остати **вечно** (подвукао А. Ђ.) слободан да потражује уништење другога и своје. Али, не могући да га оствари, јер чак и ако буде постојао само један други човек - Христос - (тим пре што се тај Један заодене Телом Цркве), он ће се вечно мучити због те своје неиспуњене слободе. ... **Пакао представља егзистенцијални простор у коме су настањени сви они који желе уништење другога а не могу да га остваре.** Мржња је, у ствари, предукус пакла."¹⁵ Слично, у студији *"О људској способности и неспособности"*¹⁶ Зизиулас јасно подвлачи да слобода не значи слободу избора као што је случај у савременој процесној теологији: "Ако је слобода у апсолутном смислу ствар избора и одлуке, онда мора да постоји - ако је заиста *апсолутна* - једна "одлука" или "избор" против бића и, у крајњем случају, могућност небића. Али ако

¹¹ Против Јелина, 40-43, 81

¹² PG, 36, col. 560A

¹³ беседа 37, 10

¹⁴ У Христологија и постојање 2, Беседа 1-4/93, стр. 127, Митрополит каже: "може ли Бог да остави свој свет да нестане, ако га је већ створио? Питање је потпуно исправно, а одгово је, наравно, **негативан**. Али, то не значи како, да би се то десило, свет мора да је у своју природу примио бесмртност и стварање."

¹⁵ Ј. Зизиулас, Христологија и постојање 2, Беседа 1-4/93, стр. 128.

¹⁶ Издање Богословског факултета СПЦ, Београд 1998, стр. 80-81

постоји апсолутна могућност небића, онда - у крајњем случају - биће бива негирано, и сама онтологија бива једна немогућност."

Нејасно је како г. Лазиић није приметио ове јасне тврдње Митр. Зизиуласа, које се налазе у чланку који он иначе доста цитира (за разлику од многих других чланака који су преведени на српски и које се баве темама о којима г. Лазиић дискутује а које из непознатих разлога није ни поменуо).

Г. Лазиић такође погрешно разуме Митрополита када закључује како он наводно сматра да је смрт "природно стање" његовог бића, па се пита зашто се онда људи не мире са смрћу. Одговор је међутим јасан: "У грехопадку човек је умро за Бога, **живећи по својој сопственој природи**" (τῆ ἰδίᾳ φύσει)", како каже Свети Григорије Ниски.¹⁷ Смрт је била *могућност*, која је одлуком прародитеља да наруше заједницу са Богом постала стварност. На исти начин је и вечни живот дат као *могућност*, уколико човек уђе у заједницу са Богом. Циљ стварања човека је био да он слободно зажели да уђе у заједницу са Богом и да на тој основи (а не на основу својстава своје природе) живи вечно. Зато што Својим Оваплоћењем омогућио човеку да са Богом оствари заједницу Христос јесте Једини и Истинити Спаситељ од греха, смрти и ђавола.¹⁸

На крају, г. Лазиић, ни мање ни више, оптужује Митрополита за фалсификовање речи Јеванђеља, које он наводно "прилагођава потребама његове теологије".¹⁹ Реч је о Мт 25., 46 које су у преводу дате "А они ће бити ослобођени за вечне муке, а праведници за вечни живот". Г. Лазиић смело закључује да овде никако не може бити реч о проблему насталом приликом превођења на српски већ да је свакако реч о намерном искривљавању текста, где Митрополит ето погрешно цитира Нови завет. Лазиић још улази и у филолошку анализу појма **απερχομαι** који према његовом мишљењу никако не може да буде преведен као "ослобађати". И све би то било лепо да Митрополит свој чланак није написао на грчком, и да у свом чланку наведени цитат није ставио у

¹⁷ Hom. XII, c. 2. T. XXXIV col. 557B

¹⁸ Уп. Св. Никола Кавасила: " Христос јесте Онај "за кога је људска природа створена од почетка: и жеља, и ум су саздани за Њега. И примили смо мисли да бисмо познали Христа, будући да је Он праобраз онима који су створени." (PG,150, 680)

¹⁹ стр. 44

оригиналу, на старогрчком!²⁰ Митрополит, дакле, *уопште није преводио цитат из Јеванђеља*, нити га је сходно томе фалсификовао.

Да закључимо: и према Светим Оцима и према Светом Предању и према Митр. Зизиуласу, душа није бесмртна **по природи**, што не значи да она не надживљава тело. Такође, неправедни ће бити у паклу након Општег Васкрсења и Суда. Њихово стање се не може назвати непостојањем али се не може назвати ни животом (већ се пре може назвати "друга смрт" и слично). А зашто Митрополит уоштне поставља ово питање? Вероватно из истог разлога из кога су га постављали Св. Јустин и Св. Иринеј - да би одбранио истиниту веру Православну да душа, иако надживљава тело, ипак није бесмртна по својој природи, него јој то надживљавање тела дарује Бог својом благодаћу имајући у виду Христа, Његово Васкрсење и Његов славни долазак. Да Христос није дошао и сјединио у себи тварно и нетварно, ништа нам не би вредела душа. "Незнабошци се већином теше или правом природе или бесмртношћу душе, или пак тиме да су несреће заједничке за све."²¹

Г. Лазић се одважио да се упусти и у разматрање Митрополитовог схватања етике и греха. Он се позива на два места из студије "Христологија и постојања (део 1)" које наводи делимично²² и ван контекста а који ми наводимо у целости. Митрополит, објашњавајући разлику између јелинског Демијурга који не ствара већ само уређује свет, и хришћанског Бога који слободно ствара из ничега, каже да према древном јелинском схватању "како у љубави тако и при обликовању, Добро (Лепо) поседује неодолјиву привлачност, док оно што је "ружно" (без-образно) изазива одбојност (врло је карактеристично то да изразом "безобразан" називамо оно што је супротно добру, тј. да је нешто без "Образа" (лика, изгледа) и без добре форме). Да неко љуби оно што је ружно (безобразно, безоблично), или још горе, оно што је грешно

²⁰ Уп. ΣΥΝΑΞΗ, 3 (1982) стр.82.

²¹ Св. Амвросије Медиолански, Прва бес. о Васкрсењу 2.

²² стр. 47

(погрешно), (оно што нарушава хармонију врлога света), то је толико бесмислено, као да неко избегава привлачност и љубав онога што је лепо и добро. Такву слободу Платонов бог нема, али је има Бог хришћана, који љуби и грешнике и рђаве, можда и више него добре и врле. Према томе, хришћански Бог не ствара зато јер љуби оно што је добро те хоће да свету дарује облик и лепоту. Ствара јер жели да постоји и нешто друго изван Њега самога, са ким ће водити дијалог и заједничарити и јер хоће да подари постојање нечему што раније уопште није постојало."²³

Лазић наводи и други цитат из исте студије (стр. 177), "скраћен" тако да изгуби смисао, који ми такође у целости наводимо: "Бог Библије, који је био толико независан од света да не само да је био замислив без односа са светом (ствар незамислива у древном јелинизму), него је чинио шта год је хтео, слободан од свих логичких и етичких окова; један Бог, који до провокације дела по својој вољи, који милује "онога кога помилује" и жали "онога на кога се сажали" (Рим 9, 15), и који не полаже рачуна никаквој Логици или Етици. (Какав је био библијски Бог не треба гледати што смо га ми касније "оразумили" (уразумили, сместили у оквире логике) и учинили "моралним" (односно што смо Га јелинизирани))."

Г. Лазић у свом тексту наводи више цитата у којима се Бог назива Праведним, Добрим и слично. На основу тога он закључује да "не стоји Митрополитова тврдња да је библијски Бог неетичан". Митрополитова тврдња да Бог **не дела по нужности** овим није уздрмана. У супротном, према Лазићу би испало да Бог чини добро зато **не зато што то хоће већ зато што му је таква природа**, па хтео или не, **мора** да се повинује законима етике и логике који владају Његовом природом и Њим самим. Оваква тврдња не само да није истинита већ је отворено blasphemична. А да није тако, управо потврђују наведене речи Апостола Павла (Рим 9, 15) које је Лазић у свом навођењу Митрополита изоставио. Бог је добар и праведан **зато што хоће** да буде добар и праведан а не зато што мора да буде такав. Древни Грци су сматрали да Бог **мора** да

²³ Христологија и постојање 1, Беседа 3-4/92, стр. 175.

се повинује законима космоса који и Њиме владају, и то је оно што Митрополит оспорава.

Г. Лазић се посебно осврће на следеће речи Митрополита, мада поново избегава контекст. А контекст је **навод Св. Атанасија Великог**: "Јер преступање заповести их је довело до стања које је по природи (обратимо пажњу: грех није стање које је против природе, већ које је по природи - нап. Мит. Зизиуласа), тако да, као што су из небића ступили у живот, природно је да кроз време настане пропадивост, јер ако су по природи такви да некада не постоје, па су енергијом и човекољубљем Логоса призвани у биће, логично је било да, пошто су изгубили појам Бога и доспели до "небића": ... да изгубе и могућност вечнога бића ... Човек је дакле, по природи смртан јер је постао из небића (О Очовечењу логоса, 4-5).

Закључак

Богословље Високопреосвећеног Митрополита Јована (Зизиуласа) свакако не протребује једну овакву «апологију». Свако ко се иоле удубљивао у његово богословствовање²⁴ и сам са лакоћом може да види колико су овакви напади наодрживи и бесмислени.

У овом кратком раду позабавили смо се само неким темама о којима г. Лазић говори.

Разлог овог нашег писања је чињеница да популистички и памфлетски радови, као овај г. Лазића (штампан у чудно великом тиражу

²⁴ Међу српске богослове који су се удубљивали у рад Митрополита Јована (Зизиуласа) спадају на пример **Митрополит Амфилохије (Радаовић)** који је превео на српски значајну Зизијуласову студију «Од маске до личности». Ту су такође и **Епископ Иринеј (Буловић)**, као и **Епископ Игнатије (Мидић)**. **Епископ Атанасије (Јевтић)** је у својим бројним и широм православног света познатим и признатим радовима, често цитирао и позивао се на студије Митр. Зизијуласа. Навешћемо само његове речи из беседе о Христологији Св. Григорија Богослова, штампаној под насловом «Човек у Христу» у књизи «Живо предање у Цркви», 1998 г., стр. 234. Своју беседу тако почиње речима: «Две тешкоће имам: с једне стране да говорим о Богослову какав је Свети Григорије Назијанзин, а с друге, да говорим *пред* богословом какав је Високопреосвећени Митрополит Пергамски Јован (Зизиулас). Ја сам много од њега научио у животу и још увек учим, и то говорим не просто из куртоазије, него – Бог је сведок срдаца наших – и све што ћу рећи њему ће вероватно бити унапред познато, али ипак говорим...» Ово би требало макар да подстакне читаоце да богословљу Митр. Зизиуласа не прилазе олако већ са дужном пажњом.

од 2000 примерака који код нас тешко доживљавају и дела Светих Отаца а камоли она анонимних писаца), могу код недовољно упућених а необазривих да изазову утисак да је он веома добро проучио писање Митр. Јована (што смо показали да није случај) и да га је сходно томе врло оштроумно и исправно критиковао (што тек није случај). Таквих појава није било мало у историји Цркве. Сетимо се само да су и Оци и богослови попут Св. Григорија Паламе и Василија Великог такође били оптуживани за «новаторство».

Овај наш мали прилог зато пре треба схватити као позив ка истинитом и дубоком дијалогу међу православним богословима који је и пожељан и добар и користан. Памфлетско писање и «пљувачка аргументација» не само да нису својствени духу Православља (ова «метода» изгледа да је преузета од савремених сектаната и њихових насртаја на Православље), већ су му директно супротстављени.